Список использованной литературы

1. Ремизов А. М. Пруд / А. М.Ремизов // Полн. собр. соч.: в 10 т. – М.: Русская книга, 2000. – Т. 1. – 576 с.
2. Белый А. Символизм как миропонимание / А. Белый / Сост., вступ. ст. и прим. Л. А. Сугай. – М.: Республика, 1994. – 528 с.
3. Закржевский А. К. Подполье. Психологические параллели / А. К. Закржевский. – К., 1911. – 108 с.
4. Ильев С. П. Русский символистский роман / С. П. Ильев . – 2-е изд., доп . – Одесса : Печатный дом, 2004. – 183 с.
5. Миронова Л. Н. Цвет – что это? [электронный вариант] / Л. Н. Миронова. – Режим доступа: http://mironovacolor.org/
6. Синдаловский Н. А. Легенды и мифы Санкт-Петербурга / Н. А. Синдаловский. – СПб. : Норинт, 2002. – 537 с.
7. Флоренский П. А. Сочинения / П. А. Флоренский / Сост. игумена Андроника (А. С. Трубачёва), П. В. Флоренского, М. С. Трубачёвой; ред. игумен Андроник (А. С. Трубачёв). – М.: Мысль, 2000. – 623 с.
8. Фоли Дж. Энциклопедия знаков и символов: Пер. с англ. 2-е изд./ Дж. Фоли. – М.: Вече, 1997. – 512 с.

Анастасія Воробйова

ПАНТЕЇСТИЧНІ МОТИВИ У ПОВІСТІ М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»

На початку XX ст. українське письменство зробило рішучий прорив у культурний простір модерної Європи. Цьому передусім ми завдячуємо яскравому таланту Михайла Коцюбинського, творча спадщина якого служить видатним художнім прикладом вже далеко не одному поколінню українських письменників. Михайло Коцюбинський був і залишається одним з найоригінальніших українських прозаїків. Він одним із перших в українській літературі усвідомив потребу її реформаторства в напрямі модерної європейської прози, усвідомив потребу пошуку нових літературних напрямів. Як справжній майстер слова, Коцюбинський завжди залишався цікавим і актуальним для досліджень. Питання, які порушує автор, актуальні й досі. Характеризуючи художнє новаторство письменників молодого покоління, Франко підкреслював, що воно полягає в нових підходах до зображення дійсності. І. Франко зазначає: «Коли старші письменники виходять від малювання зверхнього світу – природи, економічних та громадських обставин, і тільки при помочі їх силкуються зробити зрозумілими даних людей, їх діла, слова й думки, то новіші йдуть зовсім противною дорогою: вони, так сказати, відразу засідають у душі своїх героїв і нею, мов магічною лампою, освічують усе окруження» [7, XXXV, 108]. І. Франко відзначав, що українська нова проза, яку представляли Коцюбинський, Стефаник, Кобилянська та ін., «се незвичайно тонка, філігранова робота; її змагання – наблизитися скільки можна до музики. Задля сього вона незвичайно дбає о форму, о мелодійність слова, о ритмічність бесіди. Вона ненавидить усяку шаблоновість, ненавидить абстракти, довгі періоди і зложені речення. Натомість вона любується в сміливих і незвичайних порівняннях, в уриваних реченнях, у півслівцях і тонких натяках» [7, XLI, 523].

Трагічні події в історії людства наприкінці XIX – першої третини XX ст. принесли за собою не лише численні жертви, але й зумовили спад духовності людей. Люди втрачали свій зв'язок з природою, знаходилися у повній дисгармонії з навколишнім світом. Це змусило письменників того часу не одноразово звертатися до пантеїстичних мотивів у своїй прозі. І навіть сучасна людина потребує залишатись наодинці з природою як місцем свого самопізнання, духовного очищення, заспокоєння й відпочинку після жорсткого технологізованого міського життя. Єднання з природою – це духовний відпочинок для людини, її оновлення, звернення до давніх традицій, звернення до досвіду минулих поколінь. У М. Коцюбинського, наприклад, природа відіграє роль своєрідного каталізатора плину думок героя. На лоні природи герой вчиться розуміти біль іншої людини.

Поняття «пантеїзм» (від грец. «все», «Бог») за словниковими визначеннями трактується як «філософська позиція, згідно з якою Бог і світ (Космос, або універсум) є тотожними, такими, що майже повністю збігаються» [5, 464] , або як «вчення, що обожнює Всесвіт, природу» [6, 330]. І сам цей термін має за собою дуже давню історію, з'явившись ще у часи античності. Пантеїзм особливо притаманний саме індійським системам, і там він існує протягом вже майже тисячоліть. Багато письменників XX століття звертали увагу на особливості саме індійських систем з їх схильністю до єднання з природою. І саме звертали увагу на особливості пантеїзму та пантеїстичних поглядів та вчень. Сутність такого пантеїзму полягає в тому, що Бог повністю ототожнюється із людиною, з навколишнім світом. Бог в пантеїзмі не може існувати сам по собі, відокремлюючись від цілого світу, являючись його невід'ємною частиною. Бог у пантеїзмі повністю залежний і притаманний світові. Особистості Бога у концепції пантеїзму не існує, немає його чіткої матеріалізованої, антропоморфної постаті, він – є все, він – є світ. Він – частина всесвіту.

В уяві наших давніх предків весь навколишній світ – небо, земля, ліси і ріки, всі природні явища – були населені численними надфізичними, дивними, майже божественними істотами (богами, добрими та злими духами, тощо), сили яких відповідали за ті чи інші явища в природі, які тоді люди ніяк не могли пояснити, окрім як взяти це за божественну волю. Поклоняючись цим створінням, просто поважаючи їх силу, давні слов'яни були політеїстами. Таким чином, природу взагалі наші пращури бачили як один-єдиний живий організм, де різні стихії, явища і події знаходились у сфері впливу конкретного духу чи божества; у свідомості людей поняття надфізичної сили і природи максимально зближувались, а деколи й прирівнювались за значенням одне до одного. Так проявлявся пантеїстичний характер світосприймання тогочасного слов'янина, що, напевне, й дало підстави В.Гнатюку стверджувати, що: «Наші давні предки були з огляду на віру пантеїсти» [4, 383].

Відомо, що давні наші предки притримувались язичництва у своїй вірі. Вони мали власний пантеон богів, яким поклонялися. І це настільки щільно увійшло у світосприйняття, що навіть із прийняттям християнства у 988 році із свідомості людей майже неможливо було викреслити язичницькі погляди, звички, обряди. Християнство так і не змогло до кінця витіснити слов'янське язичництво, що являло собою так званий культ природи. Язичництво постійно співіснувало з християнством і подеколи навіть займало домінуючу позицію, а саме у взаємовідносинах людини і природи та в розумінні людиною самої цієї природи, її явищ. Таким чином, у українців сформувалося так зване християнсько-язичницьке світосприйняття, у якому майже рівноправно поєднувалися як риси християнства, так і язичництва. Більш того, «культ Ісуса Христа на українському ґрунті став зрозумілим тільки

через власне язичницьку інтерпретацію його, тобто через поєднання культу Ісуса з культом бога Сонця – Дажбога» [1, 281]. Знаковим здається той факт, що, визначаючи особливості релігійності українця, А. Колодний першою рисою називає «своєрідний пантеїзм», а трохи нижче – й «двовір'я» [1, 17].

Вдалу можливість особливо яскраво та своєчасно виявитись пантеїстичним мотивам в літературі кінця XIX – першої третини XX ст., очевидно, дав імпресіонізм з огляду на свою художню природу, орієнтир на природу. Деякі дослідники інколи вказують на пантеїстичність імпресіонізму [8, 29] і на те, що «імпресіоніст є пантеїстом» [8, 111]. Найвизначнішим представником імпресіонізму в українській літературі досліджуваного періоду вважається Михайло Коцюбинський, пантеїстичність світогляду якого загальновідома [10, 296–297; 8, 29]. Тут вдалим буде згадати саме «Тіні забутих предків» Коцюбинського, як яскравий приклад. Повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» має зміст, що важко піддається однозначному тлумаченню. Ця повість про тіні забутих предків і їхній вплив на життя людське; про утвердження духовного начала в людині; про добро і зло, про народження, любов і смерть, про підтримку людини із землі і космосу, а отже, про життя. Життя гуцулів у повісті М. Коцюбинського – це поєднання (і водночас протиставлення одне одному) християнського й язичницького світу. Поряд із християнством серед гуцулів було дуже поширено поганство, що проявлялось в обрядах, звичаях, яких вони дотримувалися, ніби тримаючи поряд із собою ті самі «тіні забутих предків», що були язичниками за своїм віросповіданням. Автор уводить читача у небачений світ казки, легенди, яка народжена поетичним світосприйманням людини. Життя гуцулів складне, сповнене не тільки щоденної праці, постійної турботи про свою худобу, хазяйство, сім'ю але й постійної боротьби з силами природи. І герої повісті показані саме через призму пантеїстичних мотивів. Будучи частиною живої гуцульської християнсько-язичницької культури, головний герой повісті Іван Палійчук, натура витонченої психічної організації, як ніхто, відчуває всі тонкощі гуцульського світу й переймається ними. Іван та Марічка нібито не з цього світу. Вони відчувають повну гармонію з природою, відчувають себе частиною Всесвіту. Коцюбинський зобразив особистість, яка в силу своїх психофізичних особливостей стоїть якнайближче до природи, тяжіє до її культу, ніби чуючи голоси предків-язичників; у своєму злитті з природою герой є натурою гармонійною, цілісною.

Елементи міфологічного мислення, міфологічного способу світобачення збереглися у нас від наших предків і досі. Пантеїстичні уявлення давньої людини збереглися досі і властиві світогляду людини сучасної. Проблема відносин людини і природи були та залишаться актуальними. Те, як людина почуває себе у світі природи, чи відчуває гармонію зі світом. Цю ідею також почали порушувати письменники у своїх творах. Але до XIX століття це було не так яскраво помітно. У свою чергу Н. Шумило зауважувала, що «українців... об'єднує пантеїзм і віталізм світовідчуття» [10, 43]. Зазначаючи це, він нижче у своїй праці пише про «збереження пантеїстичного світовідчуття» у вітчизняній прозі кінця XIX – початку XX ст. [10, 328].

Ідеї єднання людини з природою простежуються у так званих «творах про землю» початку XX століття. Рисою, притаманною, напевне, переважній більшості творів про землю кінця XIX – першої третини XX ст., є наскрізне насичення пантеїстичним струменем. Ми можемо це простежити, аналізуючи твори кращих українських прозаїків періоду: М. Коцюбинського, О. Кобилянської й В. Стефаника. Одвічні проблеми відносин людини–землі, людини – світу. Присвятивши себе землі, людина (селянин) стає творцем у повному

розумінні цього слова, водночас сама ж стаючи й рослиною, пускаючи коріння в землю, яку обробляє [9, 112]. Потужний пантеїстичний струмінь, що часом набуває рівня художньо-філософської домінанти, виявляють і твори зарубіжних письменників того ж періоду. Будучи більш чи менш відчутною в кожного конкретного автора, ця складова надає твору неповторної глибини, філософського звучання, розмикаючи й універсалізуючи його проблематику, розповідь у цілому.

Повість «Тіні забутих предків» – «лебедина пісня» Коцюбинського [11, 472], належить до останнього етапу творчості письменника, який писав її з 28 серпня по 4 листопада 1911 р. в Чернігові і надрукував у 1912 р. Присвятивши повість карпатському краю та його мешканцям-гуцулам, автор тричі її переписував, чимало часу збирав до неї матеріали [3, III, 405]. Коцюбинський прагнув відтворити в повісті (яка була частиною його «гуцульських» творчих планів [2, 157–158]) оригінальне міфологічне світосприймання карпатських українців, показати їхнє овіяне казкою, міфами й повір'ями життя. М. Могилянський розглядає «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського «як низку його прощальних міркувань про життя людське», «зваження його на терезах філософського роздуму, мужня розлука з ним без страху, хоч і з жалістю, останнє «прощавай!» життю і привіт тим, хто ще в жадобі «набутись», або й з тремким туском в серці має продовжувати його безперервність» [11, 346–349]. І сама назва твору не є несподіванкою, а цілком закономірним явищем, тому що автор зображує своїх героїв як частку народу, на житті якого відбиваються тіні предків, які були забуті у сучасному авторові суспільстві. Серед гуцулів, відрізаних горами від широкого світу, збереглися ті давні світовідчуття, коли природа і людина, дійсність і вигадка. Реальне й фантастичне зливались водне нероздільне ціле. Назва твору окреслює духовний, філософський інтерес автору до сфери давніх вірувань і міфів, що продовжують жити і в сучасній людині.

Головний герой повісті – Іван, та сама людина, що втілює у собі пантеїстичні настрої письменника. Він відчуває єдність з природою, невідривність своєї душі від навколишнього світу. Дар проникнення в таємниці природи виявляється в Івана вже змалку: дев'ятнадцята дитина в сім'ї росте «чудною», «дивиться перед себе, а бачить якесь далеке і не відоме нікому» [3, III, 178]. І вже парубком він, «задуманий все, встромляв очі кудись поза гори, неначе видів, чого не бачили другі…» [3, III 186]. Важливо також відзначити те, що, як ми можемо бачити, свідомість Івана з самого початку нібито «налаштована» на сприймання виробленого поколіннями гуцулів міфологічного досвіду, «підкоряється» об'єктивно існуючому в суспільній свідомості міфу карпатських лісів і полонин – цій міфологічній для себе дійсності, даності. І в ній він відчуває себе природно, комфортно. Інакше кажучи, пантеїзм Палійчука має підґрунтям не лише особисту схильність героя до такого світогляду, не лише на його схильність тонко сприймати світ навколо, відчуваючи гармонію, а до цього додається ще й досвід його соціуму, «голоси, силу предків», «тіні предків», цей пантеїзм відзначається своєрідною фундаментальністю. Іван зростає в атмосфері об'єктивного міфу, і останній постійно впливає на формування особистості юного гуцула. Знаковим у аналізі пантеїзму твору є те, що Палійчук змалку вже внутрішньо гармонійно поєднаний з природою Карпат, тому емоційно-настроєва тональність аури його художнього образу є відносно рівною, витриманою, спокійною.

Для М. Коцюбинського навколишній світ є своєрідною казкою, балансує на грані реальності і вимислу, що відповідає міфологічному світобаченню, в якому чіткої межі між реальним та ірреальним немає. «Весь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й

страшна» [3, III, 206]. Однак не дивлячись на те, що повість Коцюбинського проймає дух легенд, повір'їв, але водночас у ній відзначається «історико-етнографічна точність зображення», оскільки це входить у творчу настанову автора.

Список використаної літератури

1. Історія релігії в Україні: В 10 т. / За ред. Б. Лобовика. – К.: Укр. центр духовн. культури, 1996. – Т. 1: Дохристиянські вірування. Прийняття християнства. – 384 с.
2. Калениченко Н. Л. Михайло Коцюбинський: Нарис життя і творчості. / Н. Л. Калениченко. – К.: Дніпро, 1984. – 189 с.
3. Коцюбинський М. М. Твори в 7 т. / М. М. Коцюбинський. – К.: Наукова думка, 1973–1975.
4. Українці: народні вірування, повір´я, демонологія / Упоряд. А. П. Пономарьов та ін. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1992. – 639 с.
5. Философский словар / Пер. с нем. Под ред. Г. Шишкоффа. – 22-е изд., перераб. – М.: Республика, 2003. – 575 с.
6. Філософський енциклопедичний словник / НАН України. Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; наук. ред.: Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук. – К.: Абрис, 2002. – 743 с.
7. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах. / І. Я. Франко ; ред. кол.: І. І. Басс, М. Д. Бернштейн ; гол. ред.: Є. П. Кирилюк ; ред. кол.: [та ін.], АН Української РСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка.– Київ : Наукова думка, 1976.
8. Черненко О. Михайло Коцюбинський – імпресіоніст. Образ людини в творчості письменника / О. Черненко. – Нью-Йорк – Мюнхен: Сучасність,1977. — 143 с.
9. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. Т. 2: Всемирно-исторические перспективы / О. Шпенглер; пер. с нем. С. Э. Борич. – Минск.: ООО «Попурри», 1999. – 720 с.
10. Шумило Н. М. Під знаком національної самобутності: (Українська художня проза і літературна критика кінця XIX – поч. XX ст.). / Н. М. Шумило. – К.: Задруга, 2003. – 354 с.
11. Євшан М. Критика, літературознавство, естетика / М. Євшан; упоряд., передм. та прим. Н. Шумило. – К.: Основи, 1998. – 659 с.

Лілія Гладунова

ПРОБЛЕМА ЖИТТЄВОГО ВИБОРУ МИТЦЯ (КОНФЛІКТ У ДРАМІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ ВІДМІДЬ»)

Доля митця – неоднозначна. Зазвичай, людина навіть не може зрозуміти, що це: великий дар чи прокляття? Наснага творити стає першопотребою у житті, проте подекуди письменники, художники або композитори кажуть, що цей «Божий Дар» зламав їхнє життя. Створюючи великі шедеври, людина так чи інакше має розплатитися за вічну славу, яку вона віднайде. Розплатитись відсутністю матеріального достатку, нерозумінням чи презирством сучасників або ж нещасливим коханням та самотністю. Що робити митцеві, чия душа не може існувати без творчості і який не може і не хоче жертвувати своїм життям та сім'єю? Проблема життєвого вибору митця розглядається у цьому дослідженні. Володимир Винниченко, без сумніву, є одним з найобдарованіших українських письменників. Він